

Ö R Ö K S É G

BALOGH EDGÁR

Szárszóra várva

Barátaim, akikkel a Györffy-kollégium meghívott előadójaként, majd a német megszállás után az ellenállási mozgalomban találkoztam, levélben hívták fel figyelmemet, hogy az 1943-as balatonszárszói találkozó ötvenedik évfordulóján újra összegyűljenek a Balaton mellett mindazok, akik népünk sorsát a mai viszonyok közt is féltik, akárcsak abban a félszázad előtt volt válságidőben. Hívnak, hogy legyek majd ott én is, szóljak hozzá a dolgok forgásához. Nem hiszem, hogy előrehaladott koromban képes lennék utazásra, bár már a találkozó gondolata is felvillanyoz. Különben az első szárszói megbeszélésen sem vehettem részt személyesen. Éppen katonai szolgálatban voltam, mint a később vértanúvá vált nemzeti hős, Nagy Jenő tisztiiskolás tanítványa, de a dési kaszárnyában is szakíthattam időt arra, hogy legalább levélben köszöntsem az egybegyűlteket. Valószínűleg most sem tehetek majd másként, unokám képvisel majd, mint ahogyan már a Petőfi Irodalmi Múzeum tavalyi Illyés Gyula-emlékülésén.

Ezidén nehezebb a dolgom, mint ötven évvel ezelőtt. Akkor egy országban élve tájékozottabb lehettem a készülődésekről, s ennek megfelelően állíthattam össze üdvözlőmet. A kisebbségi múltból szerzett tanulságokra hivatkozva arra utaltam, hogy a világháborúk okozta bonyodalmakból egy igazságos dunai összefogással és megegyezéssel keressünk menekedést. Azóta újabb kisebbségi élménysor következett álmokkal és csalódásokkal, vívmányokkal és bukásokkal, a láncolat ellentmondásainak ma sincs végük. Éppen ezért úgy gondolom, nem elég a régi szép óhajok ismétlése, hanem hozzá kell járulnom az évforduló előkészületeihez is. Talán támad visszhangja idejében, s mire a tanácskozás sorra kerül, érdemlegesebben szólhatok hozzá az ott megvitatásra kerülő sorskérdésekhez.

Kezdem a létünket meghatározó nemzetfogalom tisztázásával.

Hat évvel a most megünnepeleendő szárszói találkozó előtt, 1937 őszén 187 erdélyi fiatal gyűlt össze Marosvásárhelyen, hogy mintegy alkotmányozó módon megteremtse a Romániában élő magyar kisebbség demokratikus összefogását az önvédelemre, egyben megértést keresve az ország többségi román vagy más kisebbségekhez tartozó lakosságával. A vásárhelyi találkozó önmeghatározása szerint „a magyarság szent hagyományain és keresztény erkölcsi értékein felépülve a demokratikus nemzeti gondolatot sugározta szét”, egyetértést hirdetve világnézeti, társadalmi, felekezeti és származási különbségek nélkül. Legkevésbé sem volt ez csak szólam. Ezúttal közös célra állott össze egy tábora a jobboldali Hittel ifjúságától a baloldali Korunk fiatal munkatársaiig, ott volt a népet vállaló értelmiségi és a szindikalista munkás, a kisiparos és földműves ifjúsági küldött egyaránt. Itt született meg egy romániai Magyar Szövetség átfogó terve, s maradandó jelképpé vált Fodor József temesvári katolikus lelkész kezfogaása Nagy István szocialista íróval, kölcsönösen elfogadva egymás jogos társadalmi

igényeit. A közösségből nem maradtak ki azok a zsidó származásúak sem, akik eltérőleg az akkor már disszimilációval zsidó nemzeti alapra helyezkedőktől a magyar népben-nemzetben gondolkodó történelmi magatartást vállalták.

„Gondoljatok arra – mondotta Tamási Áron elnöki megnyitójában az egybegyűltekhez –, hogy vizsgán álltok népetek előtt, s hogy az erdélyi magyarság történelme rajtatok keresztül azt a generációt fogja megmérni, amely ma a legnagyobb felelősséggel tartozik népének.” A meghirdetett történelmi nemzetfogalom vállalása hősi elhivatottságot várt el egy új magyar nemzedéktől, testvéri együttélésben az önmagukat megfogalmazó más népekkel-nemzetekkel. A népi összefogást ideig-óráig aláaknázhatták fajirtó és egymás ellen uszító nacionalizmusok, fogadkozásait elhomályosíthatták tola-kodó kizárólagosságok, de nem véletlen, hogy az erdélyi magyarság mai öntudatra éb-rédése követendőnek tekinti és idézi a Marosvásárhelyen kialakult nemzeti modellt.

1944 őszén úgy látszott, hogy Erdélyben a német megszállás alól felszabadulva s a román történelmi pártok véres türelmetlenségével szemben néptestvériséget ígérő román demokratikus mozgalmakkal szövetkezve sikerül egy „népi demokrácia” keretében a kisebbségi alárendeltségből „együttélő nemzetiség” szintjére jutni. A kezdeti sikereket azonban hovatovább egy sztálini típusú szocialista központosítás és a román nemzetállam visszatérő sovinizmusa követte. Évtizedeken át ezekkel kellett viaskod-nunk, míg végül is a baloldali parancsuralom erőszakosan beolvasztó politikája kere-kedett felül. Koncepciós perek, bebörtönzések, minden nemzetiségi szervezkedés és intézmény feloszlata után a személyi jogoknak tett időleges engedményeket is fel-függesztette a teljes „homogenizálás”, vagyis a román egyneműsítés egészen a diktatúrát megbuktató 1989-es népfelkelésig. A megmozdulásban érthetően cselekvő szerepet ját-szott a magyarság is, az 1990-es marosvásárhelyi magyarelles pogrom után azonban nyilvánvalóvá vált, hogy újra a többségi államnemzet egyeduralma tört az élre.

Közismert ugyan mindez, de a nemzetiségi kérdés alakulásának felvázolása végett nyomon kellett követnem a többfordulatos változások menetét. Amíg az első világhá-ború végeztével a magyar nemzetből leválasztott erdélyi magyarság még mint kisebb-ségi entitás közösségként létezhetett s a bécsi döntés után nemzet voltában – a borzal-mas újabb világháborúba sodortatás árán – ideig-óráig látszólag fel is frissülhetett, addig a bekövetkező második kisebbségben sorsa fokozatosan magának a nemzeti létnek a megszűnésével járt. Irodalma, tudománya egy csökkenő elitben akár még virágozhatott is, de ez már a halódás jegyét viselte. Maga a széles, kétmillió magyar néptömeg szét-zilálódott, és a nemzethalál kómájába került, egykori nemzet voltából egy már csak etnikai tenyészet mélypontjára süllyedve.

A végveszély új nemzeti-nemzetrészi tömörülést igényel.

Ha meg akarjuk érteni a még ugyancsak zavaros, de mégis ígéretes értelmi nép-szolgálat mai feltűnését az erdélyi magyar elit életében, akkor a nemzeti voltot meg kell tudnunk különböztetni a csupán származási szint bizonytalan vegetációjától. A végső szükségben most jelentkező mozgolódás egyelőre felülről próbálja kialakítani az új nemzeti életformát immár nem is kisebbségi, hanem nemzetrész-keretben, az ön-rendelkezés és öngazgatás Európa-szerte, sőt világméretekben jelentkező igénye sze-rint. Nem elég szomorú tényként megállapítani egy letűnt ezeréves nemzeti fejlődés helyébe lépő fellah-nyomorúság – a végzetes elcsángósodás – tragédiáját, hanem csele-kedni is kell a nemzet-volt korszerű visszaszerzéséért.

Ez egyelőre elméleti előkészületben van. A Romániai Magyar Demokrata Szövet-ség (RMDSZ) képviselőinek és szenátorainak Bukarestben vívott jogharca nyomában

eddig már két „önrendelkezési tervet” is közlésre került a szervezet Erdélyi Híradó címmel megjelenő országos fórumában, a kolozsvári Szabadság napilap heti mellékletében. Az elsőt Balázs Sándor, a diktatúraellenes mozgalomban szerepet játszott filozófianár, ma a Bolyai Társaság elnöke terjesztette vitára, a második szerzője Csapó József szenátor. Mindkét dokumentum új történelmi távlatokba helyezi a magyar nemzeti közösség autonómiájának élre jutott kérdését.

Az eleve önkormányzati keretnek szánt RMDSZ kezdetől fogva olyan „szövetség”-nek minősítette magát, melyben különböző frakciók küldöttei országos tanácsban dolgoznak együtt a mindenkori irányvonal megállapításában. Máris jelen van benne szabadelvű klub, kereszténydemokrata párt, földészpárt, és most van éppen alakulóban egy új-szociáldemokrata magyar munkástömörülés is, jelen vannak a csúcshintézmények szószólói. A képviselők arányai körül ugyan – ne idealizáljunk – fel-feltörnek a számjáték vetélkedő vitái, de kétségtelen mindenki előtt, hogy az erdélyi magyarságnak szüksége van mind az ország, mind a nagyvilág liberális, kereszténydemokrata, szocialista és szakmai fórumai felé is közvetlen kapcsolatokra a maga egységének feladása nélkül. Ma az a helyzet, hogy a tagság túlnyomó többségét alkotó „függetlenek” józan ösztöne ellensúlyozza a túlzó elkülönüléseket, s biztosítja a nemzetiségi önvédelem egységét.

Az összetartás kulcsa tulajdonképpen az égetően szükséges művelődési népszolgálat, s ennek szakmai súlya hovatovább lehetővé teszi az arányosítások „konszenzusain” tülemlkedő erkölcsi és alkalmassági személyválogatást.

Sajnos, a nemzetmentő erdélyi magyar intelligencia ugyancsak megtépázva és megfogyatkozva lát hozzá új teljesítményeihez. Nemcsak népi feladataira kell ügyelnie, hanem be kell töltenie a soraiban támadt hézagokat is. Az orvos, aki – most ne keressük: kényszerből, pánikból vagy személyi felelőtlenségből – itthagya betegeit, a tanár, aki nélkül képzetlen erőkre hárul a tanítás, a színész, aki lelépett színpadjainkról, elhagyva közönségét, a közgazdász, a mérnök, néhol még lelkész is, aki az ősi szülőföldről távozott, nehezen és lassan pótolható, s az értelmiség megfutamodása még mindig tart. Annál hősiesebb az itthon maradók bekapcsolódása a tömegeink új felemelkedését sürgető mindennapokba.

Nem megy ez akadályok nélkül. A posztkommunista kor nem kedvez a nemzeti önösszeszedésnek. Már a megbukott parancsuralom atomizálta a társadalmat, s a le-süllyedt tömeg, amely így egyedeire bomlott, a magyarság esetében – s talán Magyarországon is – kimaradt a nemzetfenntartó történelmi haladás folytonosságából. Öreg koromra lázasan figyelem azok hivatásvállalását, akik akár a Romániai Magyar Demokrata Szövetség élén, akár egyházaink erkölcsi elkötelezettségével a feleledő magyar intézményhálózatban keresik az újra nemzeté válás lehetőségeit, s szívem szorul nemcsak a román szélsőséges elemek ellenakciói láttán, hanem a saját sorainkban is fel-feltünetedező viszolygások hallatára.

A Tamási Aront idéző új erdélyi magyar valóság szemlélet követelménye – egyben a népszolgálatra vállalkozó értelmiségi csoportok közügyi célja – nyilvánvalóan a magyar tömegek visszavezetése saját megszakított történelmük folyamatába, s egyidejűleg beillesztésük a román néppel közössé váltandó állam európai rendjébe. Igen ám, de ez a kettősen egy józan létprogram nemcsak a román többségi egyeduralom vágyképébe ütközik, hanem ellenvéleményekre talál a magyar értelmiség még tétova peremén is. Egyfelől akad fenntartás a nemzeti önszervezés „kollektivizmusával” szemben, ami egyesek szerint sérti az egyéni szabadság elvét, másrészt akad még olyan illúzió,

hogyan a magyarság felemelését és egyenrangú nemzetrésszé válását a románsággal való megegyezés nélkül is meg lehet valósítani... Így aztán megtorpedózható egyfelől egy „populistának” minősített magyar történelmi tudatébresztés, másfelől a román demokratikus ellenzékkel való szövetségzés reálpolitikája.

A kavargó színképben olcsó személyeskedések és felszínes ideológiai csatározások árnya vetül a népszolgálat fővonalára, ez azonban minden külső és belső bomlasztással szemben eddig mégis csak érvényesül. A nemzetföltés mentőgyakorlata töretlen, s akár a történelmi visszakapcsolásnak, akár az önkormányzati jövő békés nyitogatásának egyre erősödő népi visszhangja van. A nemzeti volt hovatovább nem csupán statisztikai állag, hanem egy magára ébredő magyarságnak az önvállalása. Egymást érik a hagyományok felújításai, emléknapok, a múltat elevenítő értekezletek, fokozódik a figyelem minden iránt, ami egy hovatovább megszakíthatatlan folytonosság jele a megmaradásban. A társadalom egyedekre foszlásának felelőtlen, önző szabadossága helyébe a sokoldalú nemzeti szövetségzés és egyben a hasonló román demokratikus erőkkal való együttműködés józan fegyelme lép. Elég talán a megjelenésében és témagazdaságában pompás Művelődés Szabó Zsolt és Horváth Arany szerkesztésében újra megjelenő számaira hivatkoznunk, mint a kibontakozó népszolgálat szócsövére.

Az erdélyi magyar értelmiség vitái során kifogások merültek fel az egyéni jogokat állítólag sértő társadalmi „voluntarizmus” ellen is, kétségbe vonva bárminő hivatástudat, népi sorsformálás értelmét. Tetézte ezt a cinikus aggályt valamiféle „etnocentrizmus” gyanakvó vádja, mintha demokrata céljaink mögött rasszizmus, nacionalizmus, sovinizmus sanda hajlamai rejtőznének. Ismert ráfogások a nemzetsikkasztó parancsuralom sötét hagyatékából. Messzire tévednénk, ha az ilyen minősítések bel- és külföldi forrásait kutatnók, elégedjünk meg azzal a szigorú ténymegállapítással, hogy távolról sem ilyesmiről van szó, hanem éppen ellenkezőleg: a faji, nemzetiségi diszkriminációk kiküszöböléséről. A kisebbségi sorsra juttatott magyarság egyenjogúsításáról a más történelmi többségű államkeretben, ahol ne legyen többé uralmi előjog, hanem békés együttélés. Ez a célkitűzés nyilvánvalóan csak az etnikumok s a bennük gyökerező nemzeti, nyelvi, művelődési (szóval történelmi) különbségek kölcsönös tiszteletén épülhet fel, kiegészülve minden nemzetiség közös állampolgársági – a jövőben remélhetőleg kontinentálissá váló – elkötelezettségével. Állam és nemzetiség világosan elválasztható, s az egyenrangúság szellemében össze is illesztendő fogalmak.

Az állami beilleszkedés követelménye elkerülhetetlen. Innen nyílik lehetséges út szelesebb integrációra.

Az erdélyi demokrata magyar értelmiségnek egyfelől etnocentrikusan kell lemaradt, lesüllyesztett népéhez közelednie, másfelől az etnikus színvonalról öntudatos nemzetrésszé emelt tömegeit mozgósítva a számára adott állami keretből román és más nemzetiségű társaival együtt a nemzetállamot meghaladó régiók felé alkalmazkodnia. Vagyis: éppenséggel népbem-nemzetben gondolkodva kell vállalnia az együttélés és az integráció jövődőlhetőségeit. Így folytathatja távlatosan egy szülőföldünkről kibontakozó történelmi fejlődés vonal ívelését. Hivatkozunk Bethlen Gábor bölcs realizmusára, lelkünkbe fogadjuk a lángolón megnyíló „Bolyai- és Csere-sírok” proféciáit, Adyt idézzük és Benedek Eleket, megedzödünk Márton Áron, Kós Károly, Kacsó Sándor transzilván humanizmusán, s így jutunk el a ma karizmás hőség, Tókes Lászlóig, aki szövetségünk élén hirdeti a népi-nemzeti feltámadást és a néptestvériséget. Velük gazdagodva nem szakadunk el az évszázadok óta velünk együttélő románságtól, de újabb és természetesen benső kötődést szerzünk a magyar etnikumból eredt egyetemleges magyarsághoz.

anyanemzettel. Az pedig nem más, mint történelmileg sokféle elemből gyúrt nyelvi, kulturális egység, még ha egyes részei más-más államban más-más többségekkel és kisebbségekkel élnek is együtt.

Olyan nehéz talán a köznapi használatban egymásba mosódó fogalmak értelmi szétszedése és újra összerakása? A más nemzetállamokban átélt kisebbségi idők erre a tisztázásra serkentettek: etnikum és nemzet, nemzetállam és nemzetiségi önkormányzat, nemzetrészt és anyanemzet, állampolgárság és népek együttélése, régió és kontinentális integráció külön-külön veendő és újra egymáshoz viszonyítható, mindent logikusan helyére téve.

Mit várunk Szárszótól?

Ha számításra vesszük a kisebbségi tapasztalatokat, úgy egyetemes nemzeti szinten – tehát a nyilvánvalóan egyezsége törekvő szárszói értekezleten – elvárhatjuk egy korszerű magyar történelmi tudat kibontását minden részre, államilag más-más hovatartozásra kiterjedő teljességben, s ennek reális egyeztetését az illető államokban élő más nemzetiségűek hasonló önrendelkezésével. A magyarság az államrendet mindenütt mással igazságosan megosztó nemzetrészek összessége. Saját történelmi folytatódása többszörösen önazonos, hivatásának vallva mindenütt a másokkal való egymásra találás humánumát. Ezért érdemes magyarnak lennünk.

A mai káoszban fogalmazzuk meg újra az értelmiség népszolgálati szerepét a pusztán etnikumból teljes nemzetté válás folyamatában. Tisztázzuk bárhol – tehát Magyarországon is – a más nemzetiségűekkel való együttműködést a parlamentáris demokrácia függvényében és az európai közösség fejlődésiránya szerint. De ott lesznek-e Szárszón meghívottakként a magyarországi német, román, zsidó, szláv és roma népközösségek képviselői? Példát kell adnunk újra a környező nagyvilágnak emberségre úgy, mint a vallásszabadságot törvényesítő 1568-as tordai országgyűlés vagy az első európai nemzetiségi törvényt megszavazó szegedi országgyűlés 1849-ben.

Szellemben merjünk nagyok lenni.

PÉTER LÁSZLÓ

A világ így megyen

*A már negyedszázada hiányzó
Vajda László emlékének*

Történt, hogy egy januári szombaton abban az – orvosprofesszorokból, irodalomtörténészekből, újságírókból és egyéb kasza-, kapakerülőkből álló – kisdied társaságban, amely heti összejöveteleinek napjáról magát *szombatosnak* nevezi, azt kérdezte tőlem hajdani tanítványom, barátom, Horváth Dezső: miért írta novellájának címében Móra Ferenc, hogy „a világ így megyen”; miért nem írta félegyházi vagy szegedi nyelven úgy, hogy a világ így megy vagy kivált: így mén.

Arra rögtön meg tudtam felelni, hogy ez a cím – pontosabban alcím – nem lehet Móra leleménye, hanem valami idézet, mégpedig olyantól, aki az észak-kelet-magyarországi nyelvjárást beszélte. Jól emlékeztem, emlékezem Veres Péter nyelvjárási ízű